

LBRIS

We know
books

Yara Nakahanda Monteiro, *Essa Dama Baté Bué!*

© Yara Nakahanda Monteiro

© 2025 by Alice Books, pentru ediția în limba română

Carte finanțată de DGLAB/Culture and the Camões, IP – Portugal

Redactare: Bogdan Coșa

Corectură: Casian Gămănuț

ALICE BOOKS

Valea Lupului, Iași

www.alicebooks.ro

hello@alicebooks.ro

Telefon: 0751 54 02 02

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MONTEIRO, YARA NAKAHANDA

Tipa asta e dusă! / Yara Nakahanda Monteiro; trad. din lb. portugheză și note
de Iolanda Frandeu-Vasile. - Valea Lupului: Alice Books, 2025

ISBN 978-630-6676-22-4

I. Frandeu-Vasile, Iolanda (trad.; note)

821.134.3

Yara Nakahanda Monteiro

Tipa asta e dusă!

Traducere din limba portugheză și note
de Iolanda Frandeu-Vasile

2025

1

Prima mea amintire este un copac; cea de-a doua, un val. Fără umbră, zbor printre rădăcinile care susțin fundul mării. Nu exist înainte de acel moment și nici dincolo de el. Sunt imagini care năvălesc în visele mele și îmi alungă somnul.

Din când în când, mirosul intens de lapte acru înflorește. I se alătură gustul de sudoare sărată care îmi supraviețuiește pe limbă. O parte din mine se consolează cu aceste senzații. Cealaltă parte se neliniștește din pricina senzației de gol, că asta e tot ceea ce am ca amintire de la mama. Adevărul cel mai profund este că nu pot să o revendic ca fiind a mea. Știu asta. Rosa Chitula, mama mea, mai mult decât pe mine, a iubit Angola – și pentru țară a luptat. Mă numesc Vitória Queiroz da Fonseca. Sunt femeie. Sunt neagră.

2

Fiica cea mare a Elisei Valente Pacheco Queiroz da Fonseca și a lui António Queiroz da Fonseca s-a născut pe 31 martie 1944. A fost botezată Rosa Chitula, în onoarea mamelor celor două bunici.

Cu o personalitate bine conturată, mama s-a împotrivit mereu disciplinei. Răzvrătirea a alungat-o din Colegiul Măicuțelor din Silva Porto. Bunicul António știa că fata era dintr-o bucată și, spre mâhnirea lui, nu-i plăceau nici viața de casă și nici treburile domestice. Cu cât bunicul încerca să o izoleze mai mult, cu atât ea se împotriva mai abitir. Până la urmă, António a renunțat.

Ca să o supravegheze, a început să o ia cu el în drumurile sale la plantația de cafea, la ferma de animale sau la magazin. În aceste momente petrecute împreună s-au apropiat și au devenit complici.

Treptat, bunicul a început să îi încredințeze fiicei celei mici responsabilități în administrarea afacerilor sale. După o vreme, mama se îngrijea deja de muncitorii autohtoni. Mai mult decât să-i arate respect fiică-sii, António considera

că aceștia se temeau de arma pe care Rosa nu se sfia să o afișeze. Hainele pe care le folosea și părul prins pe sub pălărie îi răpeau din delicatețea trăsăturilor chipului. Mama se asemuia atât de mult cu un tânăr metis robust, încât uneori nici tatăl său nu reușea să o mai deosebească.

Timpul a trecut, asigurându-l pe bunicul că decizia de a o implica pe fiică în treburile fermei fusese una înțeleaptă. Sau, cel puțin, așa a crezut până la începutul anilor 1960¹, când a venit vremea ideilor și idealurilor radicale.

În Luanda, grupuri reacționare instigau populația autohtonă la revoltă. În pofida tentativelor inițiale ale guvernului central de a suprima zvonurile, acestea s-au împrăștiat prin toată țara mai repede decât gazelele. Bunicul António se considera asimilat și, mai presus de orice, portughez. Privea implozia naționalismului ca fiind o revoltă insidioasă împotriva serenității coloniale. Cu toate acestea, era uluit de atitudinea Portugaliei: se spălase pe mâini. I se părea că nu știau cum să rezolve marea *maka*² care se instalase.

Mama mea, Rosa, avusese mereu un spirit liber, rebel, dar acum își găsisse și o cauză în slujba căreia să-l pună.

1. După numeroase atacuri izolate, în 1961 izbucnește în Angola războiul pentru eliberare națională, denumit în istoriografia portugheză război colonial. Conflictul se prelungește până în 1974, când lovitura de stat din Portugalia, cunoscută sub numele de Revoluția Garoafelor, accelerează declararea independenței Angolei la 11 noiembrie 1975. Independența este marcată de declanșarea războiului civil, care continuă, cu intermitențe, până în 2002.
2. Problemă. Cuvânt de origine kimbundu, a doua cea mai vorbită limbă bantu din Angola, după umbundu. Vorbitorii acestei limbi sunt cunoscuți ca ambundu.

Răzvrătirea sa împotriva imperialismului a început să se accentueze pe măsură ce radioul și ziarele începeau să nu mai ignore atacurile dezordonate, violurile, răpirile și tensiunile care creșteau tot mai mult între albi și negri.

Familia lua cina când mama și-a luat tatăl la întrebări pentru prima oară cu privire la plata salariilor muncitorilor autohtoni:

— Cine sunt negrii ăștia cu ideile lor comuniste? a strigat bunicul António cu un aer amenințător și lovind cu pumnul în masă.

Discuția s-a încheiat imediat, dar a fost suficient ca bunicul să devină vigilent.

Pentru că cine caută mereu găsește, a fost de ajuns un pas scurt, dar sigur pentru ca António să ajungă la adevăr. Și-a abandonat rutina și, fără să anunțe pe nimeni, într-una dintre dimineți s-a hotărât să rămână acasă. Sub salteaua fetei a găsit pamflete. După ce i le-a arătat bunicii și a învinovățit-o pentru apucăturile rele ale Rosei, le-a distrus. A considerat că era mai bine să evite conflictul, așa că nu i-a spus nimic fiicei.

E adevărat că dragostea ne face întotdeauna puțin miopi. Bunicul António a ignorat comportamentul fetei până în momentul în care acesta a devenit motiv de bârfă pe la mesele din club.

— Încă n-au acționat pentru că e fata ta, dar va veni și ziua în care nu vor avea de ales, l-au avertizat.

Acum, că problema domestică devenise rușine publică, mama a început să fie urmărită de Caculeto, adjunctul fidel al bunicului. Dar era deja prea târziu.

În sâmbăta aceleiași săptămâni, bunicul își termina ciulama cu ciuperci la el în birou când Caculeto a bătut la ușă ca să-i vorbească. Sub braț aducea ceea ce părea să

fie un ziar. Judecând după agitația angajatului, bunicul António a simțit seriozitatea și urgența subiectului. A lăsat tacâmurile deoparte și i-a ordonat să intre. Caculeto, temându-se să-i înmâneze patronului ziarul așa, pe neputșă masă, a rămas în ușă. L-a deschis la pagina opt și, cu nervozitate, i-a citit titlul scris cu litere de tipar: „Manifestație pacifistă contra regimului colonial”. Era pe cale să înceapă să citească reportajul când bunicul s-a ridicat și i l-a cerut:

— Dă-l încoace, că știu să citesc! a strigat.

Șocul i-a paralizat patriarhului rațiunea. Sub titlul știrii era o fotografie de la manifestație. Mama, fiica sa, se afla în prima linie a protestului și ținea strâns o pancartă pe care scria: „Angola pentru angolezi”.

„Fiica asimilatului folosită ca stindard al protestului”, și-a imaginat bunicul. Furia l-a orbit. Nici nu ajunsese bine în pridvorul casei și deja avea cureaua de la pantaloni în mâini.

Bunica și mătușile au încercat să îl împiedice.

Mama a dispărut în aceeași zi cu bătaia. Nu s-a mai întors niciodată și nici bunicul nu a mers să o caute.

Războiul colonial a izbucnit la câteva luni după aceea. Rezistența urbană reușise deja să se răspândească prin toată țara și începuse barbaria dintre negri și metiși: capetele erau separate de corpuri, pânțele femeilor erau despicate și copiii mutilați. Cei care refuzau să se alăture revoltei erau masacrați.

Înainte de începutul sezonului ploios, împreună cu angajații casei, familia noastră a fugit din Silva Porto. În urmă au rămas plantațiile arzând, animale lăsate de izbeliște și tot ce nu s-a putut lua.

Așa că, odată ajunși în Nova Lisboa, astăzi Huambo, bunicul António s-a întâlnit cu guvernatorul, cu fermieri

și cu negustori asimilați. Părerea era unanimă: fitilul războiului fusese deja aprins. Cu toții se temeau pentru viața și posesiunile lor. Familii întregi începuseră deja să plece din Luanda spre Lisabona. Chiar și așa, bunicul António a crezut că norocul avea să fie de partea lui și a decis să își facă de lucru cu magazinele și camioanele pe care le avusesese mereu în Nova Lisboa.

A transformat neajunsurile vieții într-o oportunitate. Lucrând cu ambele părți ale conflictului politic, avea de gând să continue așa atâta timp cât providența avea să îi permită să-și păstreze secretul. Faptul că era de rasă mixtă îl plasase într-o lume intermediară. Dacă pentru unii nu era suficient de negru, pentru alții ar fi trebuit să-și înălbească pielea. Dar el îi venera pe portughezi, iar pe ceilalți îi tolera. Și albi, și negri îl salutau însă cu un respect înciudat, dat fiind că reușea să interacționeze cu ambele tabere cu atâta ușurință.

3

Mama a dispărut timp de mai bine de cincisprezece ani.

Nici măcar după ce s-a terminat războiul nu s-a întors.

A trecut pe acolo o singură dată, în timpul războiului, și doar pentru a mă încredința bunicilor. Aveam doi ani. După care n-am mai știut nimic de ea.

Pe 1 august 1980, bunicul António a făcut noapte albă punând cap la cap ultimele indicații pentru administrarea a ceea ce mai rămăsese din averea familiei.

Pe o foaie de douăzeci și cinci de linii pusă pe o hârtie indigo, a redactat o procură în două copii. Lăsa Casa Mare, ferma, magazinele și flota de camioane la mila destinului, prin asta înțelegându-se că toate bunurile familiei Queiroz da Fonseca îi erau date în folosință lui Caculeto, adjunctul său fidel încă din timpurile din Silva Porto. „Ai grijă de toate până ne întoarcem”, îi scrie acestuia, fiind tot ceea ce așteaptă în schimb de la el.

Operațiunile militare din platoul central se intensificaseră și, odată cu bombardarea depozitului principal, ceea ce odinioară fusese lipsă de produse și combustibil acum

se transformase în penurie. Nici măcar relațiile privilegiate ale bunicului cu înalții demnitari militari nu au permis restabilirea stocului minim necesar pentru nevoile familiei. Bunica Elisa se lamenta spunând că au supraviețuit mâncând „praful războiului”.

Să aștepte ca Rosa să se întoarcă era acum, mai mult decât o necunoscută, o utopie suicidală. Focurile de *canhangulo*¹, trase în fereastra magazinului său în urmă cu opt zile, continuau să-i răsună proaspete în urechi, așa că bunicul António s-a resemnat să accepte că sentimentele pe care le nutrea în continuare pentru sângele ei ingrat nu mai puteau amâna plecarea familiei la Lisabona. Dacă lui i se întâmpla vreo nenorocire, Elisa n-avea la cine să apeleze. La cinci ani după începerea războiului civil, puținii apropiați care mai rămăseseră în Angola fugiseră și ei în Luanda.

Ca de obicei în dimineața reci de august, bunicul a deschis fereastra biroului. S-a bucurat să vadă cum ceața groasă a anotimpului uscat îi invadează camera și se amestecă cu fumul de țigară pe care îl eliberează gura sa.

— Ce tupeu! a exclamat cu indignare. Eu fac ce vreau, nu ce vor alții, a adăugat, repetând de trei ori replica, cu voce tare.

Simțea cum furia îi încordează trupul. Împușcăturile nu-i seceraseră mândria cu care se purta.

— Să nesocotească cine sunt... Mama lor! Cine se cred?!

S-a așezat cu dificultate și a rămas tăcut.

Și-a mângâiat barba cu mâna lui lungă și pătrată. Apoi, dintr-o singură mișcare, a dus degetul mare drept la obraz

și a strâns din ochi cu putere. Arătătorul aceleiași mâini îi apăsa marginea ochelarilor mari și castanii, ca și cum chiar ar fi fost posibil să imprime o gravitație inversă lacrimilor care începeau să i se scurgă pe fața rotundă. Din buzunarul pantalonilor și-a scos batista, și-a șters lacrimile, apoi, cu aceeași batistă, a dat să-și șteargă de pe mâini petele albastre lăsate de cerneala hârtiei carbon.

Era tulburat. Preț de câteva minute, a rămas nemișcat pe scaun, cu ochii fixați pe scrumiera cu picior înalt. Mucurile țigărilor AC zăceau neterminate în scrumul hârtiei arse. Ridicând bricheta metalică, i-a deschis capacul, a învârtit roțița împotriva pietrei, făcând fitilul să-și lanseze flacăra peste hârtiile confidențiale, care se încăpățâneau să-i reziste. Când totul s-a făcut scrum, a dat pe gât și ultima înghițitură din paharul de whisky și a golit biroul.

„E timpul”, și-a zis el când a văzut că ceasul arăta șase patruzeci. Se terminase deja retragerea obligatorie.

Și-a pus bricheta, pachetul de țigări și pixurile în buzunarul stâng al cămășii. A închis fereastra, apoi și-a luat servieta și pușca Magnum. A potrivit cheia în gaura de la ușa biroului său și a abandonat-o acolo.

Liniștea care trona în toată casa multiplica sunetul pasului său militarizat. Ajuns în camera principală, a întâlnit-o pe bunica Elisa, care termina ultimele rânduieli pentru plecare. Bunicul credea că nevastă-sa era atât de slabă, de parcă ar fi fost un umerăș pe care a fost agățată o rochie. În treizeci și șapte de ani de căsătorie, era prima dată când o vedea pe Elisa fără verighetă pe degetul inelar. Dar n-a zis nimic. Nu era tocmai momentul potrivit pentru discordie.

— Elisa, draga mea! Aveți zece minute să fiți toate în jeep, a ordonat el, trântind ușa.

1. Carabină. Pușcă artizanală, cu încărcare pe gura țevii, folosită cu precădere în timpul războiului civil angolez (1975-2002).

Când bunica Elisa a ajuns cu mine și cu ficele sale – mătușile mele – la jeep, valizele fuseseră deja încărcate și toți ne așteptau înăuntru. Urma să fim escortați de opt oameni distribuiți în trei jeepuri.

Întârziaserăm din cauza servitoarelor care se țineau după noi ca umbrele. Tanti Bia, Hermínia și Cândida mergeau alături cu capetele îngropate în piept, cu brațele ridicate și palmele deschise către cer, plângând și cântând o litanie tristă. Sperau să aibă loc un miracol.

Într-o ultimă îmbrățișare de despărțire, brațele s-au contopit în alte trupuri, chipurile s-au contopit în alte priviri, care s-au contopit în alte suflete.

Cu părere de rău, și în ciuda promisiunilor bine intenționate ale bunicului, femeile știau că nu se vor mai revădea. Când fugi din calea războiului, nu iei decât greutatea pe care poți să o cari. În acest caz, tanti Bia, Hermínia și Cândida erau exces de greutate pentru familia Queiroz da Fonseca. Plecarea familiei noastre a purtat cu ea povara morții celor care ne slujiseră în viață, dar pe care atunci am decis să îi lăsăm în urmă.

Acoliiții bunicului fuseseră de acord să poarte coloana de mașini pe trasee lăturalnice, departe de drumurile principale. Voiau să evite ambuscadele de la minele *Claymore*. Eram deja pe drum când, spre surprinderea tuturor, bunicul António a ordonat, prin stație, ca ruta stabilită să fie abandonată în favoarea drumului principal.

— Mergem la *soba*¹, a informat el, lăsându-i pe toți uluiți.

Nimeni n-a îndrăznit să-i pună sub semnul întrebării ordinul sau să-i ceară mai multe detalii despre acesta.

1. Lider tradițional.

Pe măsură ce ne apropiam de sătuc, semnul cel mai vizibil al războiului era tăcerea impusă vieții de zi cu zi. Până și iarba își ținea respirația.

În mașină, plânsul meu neostoit se încăpățâna să-și facă simțită prezența. Cu gura deschisă, scuturam din cap în căutarea sânelui de împrumut al Hermíniei. Oricât de mult ar fi încercat să mă liniștească mătușile și bunica, nimic nu mă putea alina. Hermínia și mama fuseseră lăsate în urmă.

Era opt și douăzeci. La acea oră a dimineții, roua se risipise deja. În depărtare se înfățișa ceea ce mai rămăsese din măreția copacului acestui *soba*. Coroana copacului *mulamba*¹, odinioară luxuriantă și verde, era acum uscată.

„Războiul ne înghite demnitatea înainte de a ne atinge pielea”, și-a zis António în sinea lui, uitându-se la copac.

Bunicul a fost primul care a coborât din jeep. A deschis portbagajul și a scos de acolo un sac mare de iută. Ne-a cerut să ieșim din mașină și să mergem cu el. Bunica, mătușa Francisca și mătușa Isaltina s-au supus. Expri-mându-și cea mai bună intenție – „vin să le protejez pe doamne” –, Caculeto, cu pușca în mână, s-a apropiat ca să ne protejeze. Imediat, degetul arătător al bunicului a completat un cerc în aer. Caculeto a înțeles foarte bine mesajul: „Cine ți-a spus să te miști?”. Așa că a făcut stângamprejur și s-a întors pe locul șoferului.

Soba Katimba l-a întâmpinat cu un surâs deschis pe prietenul care tocmai sosise. Chiar înainte de a-l saluta cu o îmbrățișare, i-a împărtășit fericirea:

1. Copac tropical cu coroană voluminoasă, specific Angolei, cunoscut științific sub numele de *Ficus thonningii*. Cuvânt de origine kimbundu.

— *Oh kizua kia kufua kimoxi.*

Bunicul a repetat proverbul:

— Murim o singură dată, omul nu moare de două ori.

S-au îmbrățișat și s-au sărutat pe obraz.

— O să-i omoare pe câinii ăștia, l-a asigurat *soba*.

— Credeau că mă prind așa, dar eu sunt o antilopă, a clarificat bunicul.

Țipetele mele se intensificaseră și au început să fie însoțite de un dat din picioare.

— Copilul vrea să simtă pământul, a zis Katimba, arătând înspre pământ.

Avea dreptate. Imediat ce m-au așezat pe iarbă, m-am oprit din plâns. Katimba, clarvăzător, l-a atenționat pe prietenul său:

— Va fi fiica mamei sale..., a murmurat printre dinți, comparându-mă cu mama.

Odată salutările încheiate, Katimba și bunicul s-au dus sub *mulemba*. Dar acolo nu era scaunul de lemn negru și lucios al lui Katimba. Nici băncuțele menite pentru vizitatori.

Bunicul, urmând exemplul lui Katimba, s-a așezat pe vine și s-a sprijinit cu spatele de trunchiul copacului. De data aceasta, prezența sa în sat nu se datora unei partide de șah cu *soba*.

— *Haka!* a exclamat Katimba, hotărându-se să se așeze de tot pe jos. Sunt obosit! și-a continuat el lamentarea.

— Fii de tați diferiți, dar din același pântec. Luptă contra fraților, violează surori. Dau arme nepoților. Au aruncat o vrajă asupra noastră. *Haka!*

Bunicul António, fără să știe ce să spună, a decis să îl consoleze pe prietenul său oferindu-i o țigară deja aprinsă,

1. Interjecție echivalentă cu „gata”.

rămânând ca el să-și aprindă alta. Și au stat așa, în tăcere. Cuvintele pot fi la fel de prețioase precum gloanțele pe timp de război. Trebuie să le economisești. Să le folosești doar pe cele necesare. Au ajuns însă rapid la filtru și au stins chiștoacele de copac aproape simultan. Katimba a decis să se ridice. A luat-o în direcția colibeii sale, unde și-a strigat nevasta. Femeia a apărut imediat. După schimbul rapid de cuvinte, a început să fugă.

Între timp, și bunicul António și-a chemat femeile. Curiozitatea le-a făcut să accelereze pasul, ajungând rapid lângă bunicul. Pe mine mă lăsasera în urmă. Nu știu dacă au uitat de mine sau a fost un gest intenționat.

— Descălțați-vă și așteptați, le-a cerut bunicul.

Ceea ce le-a mirat, dar au răspuns la unison:

— Bine.

Bunica a adăugat:

— Luca, 17:32, spune: „Aduceți-vă aminte de nevasta lui Lot”.

După o pauză îndelungată, ca și cum ar fi vrut să se asigure că toți știau despre ce vorbește, bunicul a continuat:

— Nu vrem să vedem stane de sare. Sau vrem?

— Nu, a răspuns bunica.

— Nu v-am auzit, le-a muștră capul familiei.

— Nu! au strigat toate trei într-un glas.

— Ce rămâne în Angola aici rămâne. Nu vom privi în urmă, a declarat bunicul.

Katimba s-a oprit lângă mine. Și-a îndreptat bastonul de lemn către capul meu și a zis:

— Încă e sămânță. N-a crescut în pământ. Acolo unde mergeți să botezați copilul în apă. Se va trezi un nou spirit.

Mătușile au schimbat priviri cu bunica. Priviri care puneau la îndoială dreapta judecată a tatălui.

Când fustele colorate ale nevestei lui *soba* Katimba s-au întors cu *kimbanda*¹ Tikukulu, gândurile confuze ale bunicii și ale mătușilor au început să danseze în aer. Nu înțelegeau ce se va petrece.

Femeia lui *soba* s-a întors apoi în coliba ei și acolo a rămas. Nu era treaba ei.

Tikukulu s-a alăturat bunicului și lui *soba*. Nu se auzea ce vorbesc. Trei încuviințări au pus însă capăt discuției și au pecetluit acordul a ceea ce tocmai se discutase.

Teama respectuoasă a femeilor nu le permitea să pună întrebări sau să se plângă. Ele nu făceau decât să observe. Între timp, bunica Elisa îl urmărea pe soțul ei scoțându-și pantofii și ciorapii. A făcut ochii mari și și-a potrivit mai bine ochelarii, ca să fie sigură că nu visează. António nu mergea desculț nici măcar în cameră. Nu s-a putut abține și a exclamat surprinsă:

— *Hoko*²! acoperindu-și imediat buzele cu mâna, ca să nu i-o mai ia gura pe dinainte.

Bunicul António a înconjurat *mulemba* de nouă ori în timp ce murmură ceva. Când a terminat, *kimbanda* Tikukulu i-a desenat linii albe pe ceafă, pe frunte și pe piept.

— Elisa, hai. Scoate-ți pantofii și înconjoară copacul de nouă ori. Zi de fiecare dată: „Ceea ce rămâne aici rămâne”.

Strângând rozariul, bunica a înconjurat copacul și a repetat ce trebuia să repete, însă fără convingere. Refuza să-și uite copila, pe Rosá, dar și Angola. Mătușile Isaltina și Francisca au urmat și ele exemplul bunicii.

Katimba a încheiat ceremonia uitării spunând:

1. Vrajitor, ghicitor, medic tradițional.

2. Interjecție care exprimă admirație.

— Ceea ce nu merge cu voi aici rămâne. Cine nu e cu voi aici moare, și a bătut de trei ori cu bastonul în pământul uscat.

Bunicul António a scos din sacul de iută un joc de șah, un ghemotoc de tutun, cravate și o bucată mare de carne uscată, dăruindu-le apoi lui *soba*, împreună cu pușca sa Magnum și cele trei cutii de cartușe.

Katimba i-a mulțumit pentru daruri, dar i-a înapoiat arma și cartușele. Nici Tikukulu nu le-a vrut. A acceptat însă cu drag carnea uscată și sticlele de whisky.

Când am urcat din nou în jeep, norii cenușii care acoperiseră până atunci cerul au început să fie măturați de vânt. În cele din urmă, mașinile au luat-o din loc, îndreptându-se spre destinație, zgâriind cu roțile în praf înaintea să pornească cu grijă și să-și vadă de drum.

Chitakas, odinioară pământuri verzi de cafea sau trestie-de-zahăr, erau transformate în pământ ars. Viața refuza să se nască din nou. Câteodată, coloana de mașini trecea pe lângă niște colibe; țăranii fugeau în direcția noastră, fluturând pruncii în aer spre noi. Nu cereau mâncare sau bani. Voiau să ne dea copiii, ca să-i salveze. Acolo, moartea era sigură. Dacă nu de gloanțe, de foame. Cei din jeepul nostru își plecau atunci capul și își ascundeau privirea. Nu se mai uitau pe fereastră. S-a vorbit puțin sau deloc până la aeroportul din Huambo. Doar bunica se ruga în tăcere, mulțumind destinului pentru norocul nostru.

La intrarea în aeroport, mașinile s-au împrăștiat, despărțindu-se unele de altele cu claxoane. Jeepul nostru a rămas în față. Era haos. Toți erau disperati. Oameni secătuiți de incertitudinea viitorului. Umbre șterse ale figurilor de altădată.

Cine avea bilet de îmbarcare lupta ca să se asigure că urcă în acel avion. Cine nu avea bilet, dar avea nevoie de

bani întindea mâna ca să se aleagă cu bancnotele uitate prin buzunarele celor care plecau. Valizele noastre erau burdușite. Caculeto și-a luat la revedere de la noi, plângând ca un copil.

Așa cum speraserăm, am ajuns la aeroportul din Luanda. Asemenea altor pasageri, bunica a sărutat pământul pis-tei de aterizare.

Am așteptat câteva ore zborul TAAG către Lisabona. Abia ajuns acolo a părut că bunicul s-a mai destins. S-a jucat cu mine de-a v-ați ascunselea. Și-a acoperit ochii cu mâinile, iar eu am încercat să ghicesc dacă era acolo, dincolo de ele. Ne-am jucat până la îmbarcare.

Noi am urcat primii scările avionului. Bunica a urcat doar după ce ne-a văzut că am urcat toate, a vrut să se asigure că niciuna dintre noi nu rămâne în urmă.

4

Avionul era plin, dar zborul i-a liniștit pe pasageri. Bunica a adormit, la fel și mătușile. Între o țigară, o sarcină tăiată de pe listă sau un document verificat, bunicul António lua o gură de whisky din sticlucă pe care o purta în buzunarul din interiorul hainei. După ce a pus hârtiile la loc în servietă, s-a ridicat. S-a plimbat pe culoar. Și-a întins picioarele. Simțea cum îl cuprinde amărăciunea. A scos din pachet o țigară. Iar în timp ce a fumat-o, a împletit trecutul cu viitorul. Trăgea fumul în piept, apoi îl elibera. Mâinile îi tremurau ca și cum le-ar fi fost frică.

În aeroportul din Portela ne-au așteptat unchiul Damião și soția sa, sora bunicii. Ne-au primit cu mare bucurie. Cu toate acestea, de cum am ajuns în Malveira, plânsul acumulat a început să se audă din toate ungherele casei. Bunicul și unchiul s-au retras în sălița cu televizor. Nu era ca și cum ar fi mers să plângă separat. Ne înștiințaseră că vor avea o conversație ca între bărbați, prin care se înțelegea că puneau la cale logistica și stabileau detaliile noii vieți a familiei Queiroz da Fonseca.